

УДК 347.779

Солнцева Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Харківського національного університету
будівництва та архітектури

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ВИНАХІДНИЦЬКОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

AN ANALYSIS OF THE MODERN STATE OF INVENTOR AND INNOVATIVE ACTIVITY IS IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Метою даної статті є аналіз сучасного стану винахідницької діяльності в Україні. Досліджується інноваційна активність підприємств України. Проаналізовано сутність винахідництва і особливості управління винахідницькою діяльністю. Визначено головні проблеми розвитку ринку інновацій в Україні. Запропоновано шляхи активізації стимулювання винахідницької та інноваційної діяльності.

Ключові слова: винахідницька діяльність, інноваційна діяльність, раціоналізаторська діяльність, науковий потенціал, творча діяльність, стан інноваційної активності.

АННОТАЦИЯ

Целью данной статьи является анализ современного состояния изобретательской деятельности в Украине. Исследуется инновационная активность предприятий Украины. Проанализированы сущность изобретательства и особенности управления изобретательской деятельностью. Определены главные проблемы развития рынка инноваций в Украине. Предложены пути активизации стимулирования изобретательской и инновационной деятельности.

Ключевые слова: изобретательская деятельность, инновационная деятельность, рационализаторская деятельность, научный потенциал, творческая деятельность, состояние инновационной активности.

ANNOTATION

The purpose of this article is to analyze the current state of inventive activity in Ukraine. The innovative activity of industrial enterprises of Ukraine is investigating. We analyzed the essence of invention and features of management of inventive activity. The main problems of market development of innovations in Ukraine were determined. We have proposed ways to step up of stimulating inventive and innovative activities.

Keywords: inventive activity, innovation activity, innovation activity, scientific potential, creative activity, the state of innovative activity.

Постановка проблеми. В сучасних ринкових умовах для забезпечення стабільного функціонування і конкурентних переваг промислові підприємства вимушені створювати нові види продукту на рівні винаходів чи інших об'єктів права інтелектуальної власності. Стратегічні інновації спрямовані на отримання значних конкурентних переваг у перспективі. Значення вироблення стратегії, що дозволяє фірмі вижити в конкурентній боротьбі в довгостроковій перспективі, надзвичайно велике. В умовах жорсткої конкуренції і швидкоплинній ситуації на ринку дуже важливо не тільки концентрувати увагу на внутрішньому стані справ фірми, але й виробляти довгострокову стратегію. Тому управління винахідницькою діяльністю, як

важливою складовою управління інтелектуальною діяльністю, є необхідною передумовою для забезпечення підприємств достатньою кількістю нових технічних рішень, які після одержання правової охорони стають винаходами чи корисними моделями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній та вітчизняній літературі є цілий ряд досліджень, присвячених теорії та практиці інноваційної діяльності. Загальні питання управління інтелектуальною власністю, а також управління об'єктами права інтелектуальної власності на різних етапах їх життєвого циклу знайшли своє відображення у наукових працях Александрової В.П., Алімова О.М., Амоші О.І., Бажала Ю.М., Безчасного Л.К., Варгачюка А.П., Вачевського М.В., Гончарової Н.П., Геєця В.М., Дахна І.І., Доброва Г.М., Долішнього М.І., Дорогунцова С.І., Завліна П.Н., Канигіна Ю.М., Капіци Ю.М., Кондратєва М.Д., Кудашова В.І., Крайнева П.П., Лапко О.О., Лахтіна Г.А., Маліцького Б.А., Павловського М.А., Перерви П.Г., Полторака О. і Лернера П., Пригожина А.І., Санто Б., Соловйова В.П., Твісса Б., Туган-Барановського М.І., Фатхутдінова Р.А., Черваньова Д.М., Чухрай Н.І., Шкворця Ю.Ф., Шумпетера Й., Яковлева А.І. та ін.

Аналіз опублікованих праць з даної тематики показує, що при дослідженнях окремих питань управління інтелектуальною власністю основна увага зосереджувалася не на винахідницькій діяльності, а на соціально-економічних аспектах використання вже готових (тобто створених) об'єктів інтелектуальної власності (зокрема, на проведенні організаційних заходів, скерованих на вдосконалення роботи патентних підрозділів, поліпшення системи підготовки фахівців, стимулювання винахідницької активності і т. ін.) та на економіко-правових проблемах управління (зокрема, на маркетингових дослідженнях, набутті прав, на впровадженні інтелектуальної власності в господарський оборот) [1, с. 34–37; 2, с. 161–169; 3, с. 37–39, 129]. Перебільшення правової і економічної складових деякі фахівці пояснюють тим, що створені об'єкти права інтелектуальної власності є найбільш зручними об'єктами

для управління (вони достатньо чітко визначені законами, підлягають оцінці й бухгалтерському обліку як нематеріальні активи, а також дозволяють здійснювати з ними бухгалтерські операції) [4, с. 165]. Безумовно, таку точку зору необхідно враховувати, але і винахідницька діяльність не може залишатись без належної уваги.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інноваційна інфраструктура в Україні є функціонально неповною, недостатньо розвинутою і не охоплює всі ланки інноваційного процесу. Не підтримується належним чином діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, що мають завершені науково-технічні розробки. Водночас аналіз стану інноваційної діяльності в Україні, зокрема розробки, впровадження та використання охороноздатних науково-технічних досягнень, свідчить, що однією з найважливіших є проблема створення організаційно-економічного механізму стимулювання розробки, створення та використання нововведень на усіх рівнях господарювання.

На відміну від розвинутих країн в Україні ще не створено національну інноваційну систему. Інноваційні процеси в Україні не набули достатніх масштабів і не стали суттєвим фактором зростання ВВП. Інноваційна діяльність як засіб досягнення конкурентоспроможності не має альтернативи, а для України характерне скорочення кількості інноваційно активних підприємств.

Мета статті полягає в аналізі стану винахідницької та інноваційної діяльності, визначенні шляхів удосконалення механізму управління науково-технічною творчістю і розробці на цій основі пропозицій щодо подальшого підвищення її ефективності. Досягнення мети обумовило постановку і вирішення таких завдань:

- дослідження основних закономірностей, тенденцій і напрямів розвитку науково-технічної творчості, винахідництва і раціоналізаторства;
- дослідження сучасного стану інноваційної політики в Україні;
- розробка і обґрунтування пропозицій з удосконалення економічного механізму стимулювання інноваційної активності підприємств в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка розвитку науки і техніки у світі за останні роки свідчить про те, що соціально-економічний розвиток країн значною мірою залежить від створення та ефективного використання різноманітних об'єктів інтелектуальної власності та надання їм режиму охоронюваних інновацій. Такі об'єкти виникають внаслідок використання людиною свого інтелекту, знань та досвіду.

Економічне зростання сучасних високотехнологічних компаній визначається не стільки їх товарно-матеріальними цінностями, скільки

нематеріальними активами, які не випадково отримали назву інтелектуального капіталу. В нього включаються як наукові співробітники, так і нові технології, постійне підвищення кваліфікації персоналу, його професіоналізм тощо. Можна стверджувати, що впровадження об'єктів інтелектуальної власності створює капітал, який ґрунтується на знаннях і у подальшому використовується у сфері господарства та особливо діяльності суб'єктів господарювання. Сукупність знань, професійних практичних навичок та творчих здібностей персоналу юридичної особи є складовими людського капіталу. Вони є моральними цінностями.

Іншим капіталом є технічне і програмне забезпечення, організаційна структура, патенти, торгові марки тощо. Такий капітал на відміну від людського може бути об'єктом купівлі-продажу. Тому найдорожчий ресурс суспільного виробництва – це людський розум і людські здібності. Інвестиції в науку, виховання, освіту, тобто в людський капітал, є найефективнішими. Це також посилює соціальну сферу, значно розширює трудові відносини [3].

Раціоналізаторська діяльність – найбільш масовий та ефективний вид технічної творчості працівників, про що свідчать статистичні дані: 70% економічного ефекту від впровадження нововведень в Україні дають рацпропозиції [4].

Світовий досвід провідних країн ілюструє тенденцію до зростання масштабів фінансування наукових досліджень і розробок у ВВП. Високорозвинені країни прагнуть забезпечити наукоємність на рівні 3% валового внутрішнього продукту. Так, наукоємність ВВП становить у США близько 2,66%, в Японії – 3,20%. Лідерами в наукоємності ВВП є Швеція – 3,95% та Фінляндія – 3,48%. В Україні протягом останніх років постійно знижується показник наукоємності валового внутрішнього продукту, становлячи менше 1%. Сьогодні у загальній кількості зайнятого населення України частка вчених становить 0,49%, що у 3,5 рази менше, ніж 20 років тому. Стійка тенденція до зменшення частки ВВП на витрати вітчизняної науки особливо загострилася упродовж 2010 і 2013 рр., і, як наслідок, у 2014 р. видатки на науку становили 0,27% ВВП. Це найнижчий показник за всі часи існування України [7].

Зупинено реалізацію законів України «Про загальнодержавну комплексну програму високотехнологічних технологій», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», стримується реалізація законів «Про наукові парки» та «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій». Зупинено реалізацію Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури», не підготовлений план заходів з реалізації Концепції розвитку національної інноваційної системи.

Як наслідок, відсутні фінансові, податкові, кредитні стимули розвитку інноваційної діяльності, трансферу технологій, у тому числі з використання об'єктів права інтелектуальної власності. Не розвивається система підтримки венчурної діяльності реалізації результатів досліджень, відсутні стимули щодо залучення коштів приватних підприємств у проведення досліджень і розробок.

З одного боку, наука має величезний потенціал (за інтегрованим показником здатності до інновацій Україна займає 28-е місце серед 115 країн), а з іншого боку, цей потенціал не реалізується.

Загалом в Україні діє близько 1 300 наукових установ, які займаються НДДКР. Серед них НДІ та їхні філії, вузи, проектно-конструкторські, проектно-технологічні та практичні організації, конструкторські бюро на самостійному балансі та інші організації й установи. Майже дві третини загальної кількості наукових установ розташовано в економічно розвинутих регіонах: 25,8% – у м. Київ, 15,5% – у Харківській області, 7,2% – у Дніпропетровській, 6% – у Львівській, 4,9% – в Одеській областях. Індикатором забезпеченості науковими кадрами країн – членів Європейського Союзу є кількість працівників, які займаються дослідницькою діяльністю в загальній чисельності зайнятих в економіці (у розрахунку на 1000 осіб) [7].

Упродовж 2014 р. наукові та науково-технічні роботи в Україні виконували 999 організацій, 42,2% з яких відносяться до підприємницького сектору економіки, 42,0% – до державного, 15,8% – вищої освіти.

Загальна кількість працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, на кінець 2014 р. становила 109,6 тис. осіб, у тому числі дослідників – 58,7 тис., техніків – 10,7 тис., допоміжного персоналу та інших працівників – 20,1 тис. осіб [8].

Сучасний стан інноваційної активності підприємств України має позитивну динаміку, але розвивається дуже повільними темпами, та перспективними для інноваційної діяльності залишаються практично всі області народного господарства.

Основними виконавцями фундаментальних і прикладних досліджень були організації державного сектору (відповідно, 90,4% і 62,5% обсягу цих робіт), науково-технічних розробок і науково-технічних послуг – організації підприємницького сектору (93,1% і 77,9% відповідно).

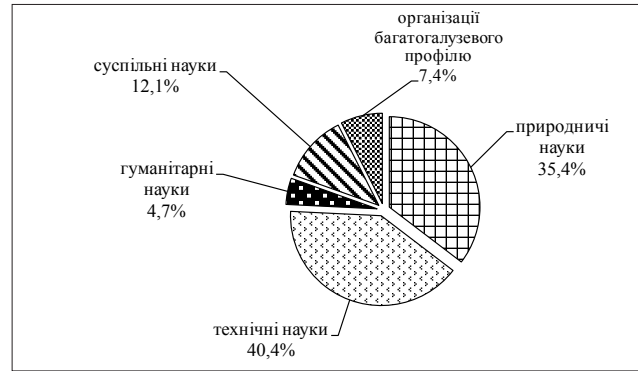

Рис. 1. Розподіл кількості організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи у 2014 р., за галузями наук у %

Спостерігається зниження фінансування інноваційної діяльності в Україні. Особливу увагу слід звернути на недостатню підтримку розвитку даної сфери діяльності саме з боку держави. Суб'єкти господарювання в Україні вимушені підтримувати своє конкурентоспроможне положення на світовому ринку за рахунок власних сил, шукаючи будь-які можливості, в тому числі й за рахунок залучення іноземних інвестицій.

Середньомісячна заробітна плата виконавців досліджень і розробок у 2014 р. становила 3 565 грн., що майже відповідає середньому рівню заробітної плати в економіці України (3 480 грн.) і значно вище, ніж в установах охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (2 441 грн.) і закладах освіти (2 745 грн.), але нижче рівня оплати праці у сфері інформації та телекомунікацій (5 176 грн.), фінансової та страхової діяльності (7 020 грн.). Не дивно, що маючи достатньо потужний винахідницький потенціал, працівники українських підприємств не поспішають його проявляти, адже побоюються недооцінки в матеріальному плані своєї роботи та непотрібності власних пропозицій державі і підприємствам, на яких вони працюють.

Головними проблемами розвитку ринку інновацій в Україні є:

- відсутність механізму цілеспрямованого впливу органів державної влади на розроблення і впровадження інновацій;
- недостатність фінансових ресурсів для розроблення і впровадження інновацій;
- нерозвиненість інфраструктури ринку, зокрема інформаційної та інвестиційної;

Таблиця 1

Джерела фінансування інноваційної діяльності [8]

Рік	Загальна сума витрат, млн. грн.	У тому числі, млн. грн.			
		власних	вітчизняних інвесторів	іноземних інвесторів	інші джерела
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8

– відносно низька ефективність виробництва та значне поширення застарілих технологій;

– значний часовий проміжок впровадження науково-технічних досліджень і розробок у масове виробництво;

– значне скорочення чисельності працівників наукових організацій.

Розв'язок вищевказаних проблем має здійснюватись як на державному, так і на регіональному рівнях.

Значну увагу місцеві органи повинні приділяти концентрації фінансових ресурсів на рівні регіональних венчурних фондів. Цільові фонди ризикового капіталу повинні створюватись на рівні окремих областей та міст, які б виділяли кошти зі свого бюджету. Місцева влада таким чином намагатиметься привернути увагу малих підприємств, що мають великий науковий потенціал [5].

Вплив соціально-економічних факторів на активність і результативність участі в інноваційній діяльності різних категорій працівників необхідно враховувати при плануванні винахідництва і раціоналізаторства, комплектуванні творчих колективів, розробці заходів із вдосконалення цієї роботи.

Доцільним є вивчення досвіду ВАТ «РЖД», раціоналізаторська діяльність якого є невід'ємною частиною його інноваційної стратегії. Інноваційний розвиток ВАТ «РЖД» будуватиметься на основі реалізації його основних стратегічних напрямів, комплексного вирішення завдань єдиної політики холдинга, на основі єдиної корпоративної політики в галузі управління інноваційною діяльністю та інтелектуальною власністю. У Положенні про стимулювання винахідницької та інноваційної діяльності на ВАТ «РЖД» сформульовані вимоги до системи стимулювання творчої діяльності [7].

На нашу думку, наступні вимоги можна використовувати й на інших підприємствах України різних галузей для активізації раціоналізаторської діяльності (табл. 2).

Саме тоді, коли працівники відчують потрібність своєї творчої праці на підприємстві та можливість бути справедливо оціненими, їх завдання набуде піку, що, в свою чергу, надасть максимальних позитивних ефектів для підприємства.

За кордоном нагромаджено досить великий досвід регіональної підтримки нововведень, який може бути використаний і в нашій країні. У США, наприклад, регіональна політика їх підтримки опирається на детально відпрацьовані програми надання всіх видів допомоги дрібним новаторським фірмам, які створюються, а також незалежним винахідникам із врахуванням потреб регіону. Ця підтримка часто має форму організації семінарів, проведення консультацій. Цю роботу в Україні можуть виконувати обласні відділення Українського інституту науково-технічної та економічної інформації.

Світовий досвід показує, що одним з найефективніших шляхів державної підтримки

Таблиця 2
Вимоги до системи стимулювання творчої діяльності (зокрема раціоналізаторської)

Вимога	Сутність
1. Об'єктивність	Розмір винагороди працівника повинен визначатися на основі об'єктивної оцінки його праці
2. Передбачуваність	Працівник повинен знати, яку винагороду він отримає в залежності від результатів своєї праці
3. Адекватність	Винагорода повинна бути адекватною трудовому внеску кожного працівника до результату діяльності всього колективу, його досвіду і рівню кваліфікації
4. Своєчасність	Винагорода повинна слідувати за досягненням результату якомога скоріше (якщо не у формі прямої винагороди, то хоча б у вигляді урахування для подальшої винагороди)
5. Значущість	Винагорода повинна бути для робітника значущою
6. Справедливість	Правила визначення винагороди повинні бути зрозумілими для кожного співробітника організації і бути справедливими, в тому числі на його погляд

високотехнологічних і наукомістких виробництв є створення регіональних науково-технологічних парків, які утворюють своєрідні територіальні зони «високої технології». Ядром їх формування стають провідні вузи регіону, навколо яких концентруються промислові корпорації, науково-дослідні підрозділи, лабораторії, інформаційно-обчислювальні центри. Створюються загальновиробнича і соціальна інфраструктури.

Висновки. Сучасний світ демонструє Україні, що для забезпечення національної конкурентоспроможності немає іншого шляху, крім інноваційного. А забезпечення реалізації державної інноваційної політики неможливе без її ефективного впровадження на регіональному рівні, оскільки регіони з їх науково-технічними, фінансово-економічними, виробничими та соціальними можливостями відіграють особливо важливу роль у процесі переходу економіки на інноваційний шлях розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вачевський М.В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика : [навч. посіб.] / М.В. Вачевський. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 376 с.
2. Крайнев П.П. Інтелектуальна економіка: управління промисловою власністю : [монографія] / П.П. Крайнев. – К. : Ін Юре, 2004. – 448 с.
3. Андрощук Г. Раціоналізаторська пропозиція як об'єкт про-

- мислової власності: проблеми регулювання / Г. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2006. – № 4.
4. Цибульов П.М. Управління інтелектуальною власністю / П.М. Цибульов. – К. : Держ. ін.-т інтел. власн., 2009. – 312 с.
 5. Погоріла М.О. Управління інтелектуальною власністю на початкових стадіях процесу створення об'єктів права промислової власності. Управління проектами в умовах транзитивної економіки / М.О. Погоріла // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції магістрантів, аспірантів та науковців. – Одеса : ОДАБА, 2013. – Т. 3 – С. 181–183.
 6. Що думають фахівці про винахідництво та раціоналізацію в Україні? / [О. Слободянюк, В. Соловійов, П. Цибульов] // Інтелектуальна власність. – 2007. – № 8. – С. 33–37.
 7. Назаренко І.Л. Розвиток раціональної діяльності як складової інноваційної діяльності на залізничному транспорті / І.Л. Назаренко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 40. – С. 276–282.
 8. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
 9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.